

КВАЗІКОМПОЗИТИ З АФІКСОЇДОМ ПСИХО- У СУЧАСНІЙ МЕДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Самойленко Олена Валентинівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри теоретичних дисциплін
Донецького національного медичного університету
ORCID ID: 0000-0001-5040-874X

У статті описано складні лексичні утворення з компонентом психо-, проаналізовано особливості використання цього словотвірного конструкту, визначено його статус як афіксоїдний. У роботі під терміном афіксоїд розуміємо словотвірні форманти, які мають ознаки як кореневих морфем, так і афіксів. Терміноелемент психо- уналежнюємо до афіксоїдних морфем, бо він має високий ступінь продуктивності, може використовуватися як у препозиції, так і в постпозиції, наявність певної лексичної категоризації: всі терміни з компонентом психо- пов'язані з психічною сферою.

Матеріалом дослідження слугували медичні терміни, визначені методом суцільної вибірки з сучасних медичних тлумачних словників.

У роботі лексеми з компонентом психо- відносять до квазікомполітів, тобто до лексем, які складаються з декількох лексем, які ні не можуть бути розгорнуті в одиниці синтаксичного рівня (речення або словосполучення).

У статті розглянуто випадки полісемії та синонімії медичних термінів з конструктом психо-, що свідчить про те, що терміни, не зважаючи на власну уніфікованість та обмеженість у використанні, можуть утворювати нові парадигматичні та синтагматичні зв'язки, що, у свою чергу, свідчить про безперервний розвиток мовної системи навіть у найусталеніших її проявах.

Отже, з розвитком науки та техніки, термінологія перестає бути закритою системою, утворення нових термінологічних одиниць повинно відповідати викликам сьогодення, що вимагає нових одиниць на позначення нових явищ дійсності, а залучення вже добре відомого лексичного матеріалу, саме тому квазікомполіція стає домінуючим шляхом творення нових термінологічних лексем.

Актуальність дослідження зумовлена важливим місцем, яке займає оволодіння термінологією, у підготовці майбутніх фахівців медичної галузі.

Перспектива подальших розвідок полягає в поширенні сфери вивчення та дослідженні афіксоїдів, які є продуктивними в інших галузях медицини: неврології, гінекології, гастроентерології тощо. Практичне значення отриманих результатів полягає в їх можливому використанні при вивченні освітнього компонента «Латинська мова та основи медичної термінології».

Ключові слова: медичний термін, терміноелементи грецького та латинського походження, афіксоїди, словоскладання, квазікомполіти, продуктивність.

Samoilenko Olena. Quasicomposites with the affixoid psycho- in the modern medical terminology

The article describes complex lexical formations with the component psycho-, analyzes the features of the use of this word-formation construct, and defines its status as an affixoid. In the work, the term affixoid is understood as a word-formation formant that has the features of both root morphemes and affixes. The term element psycho- belongs to affixoid morphemes, because it has a high degree of productivity, can be used both in preposition and postposition, and has a certain lexical categorization: all terms with the component psycho- are related to the mental sphere.

The material for the study included medical terms which were selected by the method of continuous sampling from modern medical explanatory dictionaries.

In the work, lexemes with the component psycho- are referred to as quasi-composites, that is, lexemes that consist of several bases that cannot be expanded into units of the syntactic level (sentences or word-combinations).

The article examines cases of polysemy and synonymy of medical terms with the construct psycho-, which indicates that terms, despite their own unification and limitations in use, can form new paradigmatic and syntagmatic connections, which, in turn, indicates the continuous development of the language system even in its most established manifestations.

Thus, with the development of science and technology, terminology ceases to be a closed system, the formation of new terminological units must meet the challenges of the present, which requires new units to denote new phenomena of the reality, and the involvement of already well-known lexical material, which is why quasi-composition becomes the dominant way of creating new terminological lexemes.

The relevance of the study is due to the important place occupied by the mastery of terminology in the training of future specialists in the medical field.

The prospect of further exploration is to expand the scope of study and research of affixoids, which are productive in other branches of medicine: neurology, gynecology, gastroenterology, etc. The practical significance of the results obtained lies in their possible use in studying the educational component "Latin and basics of medical terminology."

Key words: medical term, term elements of Greek and Latin origin, affixoids, word formation, quasicomposites, productivity.

Вступ. Кожного дня вчені та дослідники роблять нові відкриття, які вимагають назв, які б точно відображали їх сутність. Для досягнення цієї мети прекрасно підходить словоскладання, бо саме композити дають нам змогу віднести назву до певного класу, а потім уточнити або деталізувати, саме тому актуальність роботи обумовлена важливістю словоскладання для творення нових термінів. Дослідження шляхів творення нових термінологічних лексем та виявлення основних закономірностей дозволить полегшити процес засвоєння фахової термінології, розуміння якої є необхідною складовою становлення майбутнього спеціаліста в галузі медицини. Отже, актуальність статті також обумовлена її практичною спрямованістю.

Матеріали та методи. Матеріалом аналізу власне стали медичні терміни з компонентом *психо-*, які містяться в сучасних медичних словниках. При написанні статті було використано методи структурного аналізу та аналізу сучасних наукових джерел.

Результати. Більшість дослідників погоджуються з тезою про те, що існують два основних способи творення складних слів:

1) на основі синтаксичних конструкцій (речень або словосполучень), що функціонують у мові;

2) за аналогією. О. О. Селіванова вважає, що альтернативним синтаксичному є механізм номінації, що ґрунтується на асоціативному поєднанні мотиваторів, обраних із мотиваційної бази структури знань про позначене. Думку про наявність альтернативи синтаксичному трактуванню творення складних слів можна знайти у роботах В. О. Горпинича, який виділяв утворення похідних слів на основі сурядних синтаксичних словосполучень; утворення похідних слів на основі підрядних синтаксичних словосполучень; утворення похідних слів, які безпосередньо не поєднуються у синтаксичні конструкції [1, с. 109].

Існують альтернативні варіанти терміна «квазікомполіти» для визначення суміжних явищ: псевдокомполіти – результат народної етимології або римованій комполіти (Г. Марчанд), рекомполіти – складне слово з інтернаціональними компонентами (А. Міттеран), non-composites (П. Метьюз), не-комполіти – слова, до яких складно підібрати синтаксичні кореляти, комполіти (О. О. Селіванова) – слова з афіксоїдами, тобто елементами, які мають проміжний статус між коренем та афіксом, одиниці з невизначеним лексичним статусом (В. П. Моташко) – складні слова, утворені за моделлю іменник + іменник, один з яких набуває статусу синкретичного словотвірної форманти, pseudo-composites (Г. Марчанд) – лексеми, утворені внаслідок дії народної етимологізації та римованій комполіти, псевдоскладні слова (Ю. А. Зацний) – лексеми, частини яких виділяються внаслідок створення за зразком цілої низки інновацій, убирають у себе семантику вихідної моделі (у роботі такі конструкції названо афіксоїдами) [1, с. 109].

У дослідженні будемо послуговуватися терміном «квазікомполіти», тому що саме його можна використати для позначення усього різноманіття складних

лексем, які утворилися не на основі синтаксичних конструкцій.

До розряду квазікомполітів уналежнюємо:

1) афіксоїдні утворення, при чому під терміном афіксоїд розуміємо словотвірний елемент маргінального типу з високою частотністю використання, який фонетично та етимологічно співпадає з морфемою, яка самостійно функціонує як корінь і відрізняється від цієї морфеми певним абстрагуванням значення та набуттям відтінку категоризації. Можна визначити такі ознаки цих словотвірних конструкцій:

а) позначення певної словотвірної категорії;

б) висока продуктивність;

в) функціональна наближеність до справжніх афіксів, зокрема набуття нового узагальненого значення. До цих характеристик потрібно додати наявність власної семантики, тобто афіксоїди мають певне матеріальне значення, конкретне, предметне. Багато лінгвістичних праць присвячено проблемі аналізу інтернаціональних терміноелементів, які також набувають статусу афіксоїдів;

2) запозичення та пов'язані з ним кальки / напівкальки, бо у процесі запозичення губиться зв'язок між конструктами та їх первинним значенням у мові-донорі;

3) римовані комполіти, або гендіадіс;

4) окупаціоналізми, які утворюються за аналогією до вже існуючих узуальних лексем;

5) комполіти на позначення комбінованих явищ / об'єктів дійсності;

б) номенклатурні аббревіатури [1, с. 110].

Саме у медичній термінології можна зустріти багато афіксоїдів, які є дуже продуктивними, мають певне лексичне значення, є дуже продуктивними, більшість з них – терміноелементи грецького та латинського походження. Але, необхідно зазначити, що в сучасній лінгвістиці є декілька підходів до номінації цього явища: такі конструкції називають терміноелементами грецького та латинського походження (загальнонавчана назва у підручниках з латини та основ медичної термінології), напівафіксами, словотвірними конструктами невизначеного статусу, соматичними компонентами, але, на наш погляд, саме термін «афіксоїд» якнайкраще визначає сутність цього феномену.

Велику кількість словотвірних конструкцій грецького та латинського походження можна зустріти не тільки в медицині, але й і в суміжних науках, наприклад, у медичній психології.

Перш за все, цікавою є етимологія цього слова. *Психологія* (від грецького ψυχή (psyché) — душа, дух; λόγος (logos) — вчення, наука) — наука, що вивчає психічні явища (мислення, почуття, волю) та поведінку людини, пояснення якої знаходимо в цих явищах. Отже, психологія – це наука про душу, але з розвитком науки та цивілізації цей грецький корінь дещо розширив значення, сьогодні ми можемо говорити про те, що всі процеси, які відбуваються у нашій свідомості та підсвідомості, всі когнітивні та мисленнєві процеси отримали статус психічних. Отже, у порівнянні з первинним значенням, сьогодні афіксоїд *психо-* має значення: пов'язаний з пси-

хікою, а саме з свідомістю та розумом. Словотвірний конструкт **психо-** має статус афіксоїду з таких причин:

1) Може використовуватися як у постпозиції, так і в препозиції, а також, як просте слово (психіка). Іноді компонент псих(о)- може знаходитися всередині, але лексичне значення «частина складних слів, що вказує на взаємозв'язок із душею або розумом» збережено: **наркопсихотерапія, ортопсихіатрія, патопсихологічний** або **патопсихологія** – розділ психології, який вивчає розлади, відхилення та перебіг психічних процесів у психічнохворих [2, с. 521]; **фізіопсихологія** – розділ психології, який вивчає взаємозв'язок між фізіологічними і психологічними процесами [3, т. 2, с. 899]; **геронтопсихіатрія** – розділ психіатрії, який стосується психічних захворювань у людей старшого віку [3, т. 1, с. 370]; **псевдопсихопатія** – психопатологічні зміни особи, які нагадують психопатичні; розвиваються після перенесеного нападу психозу, за наявності психічної хвороби чи органічного захворювання головного мозку [2, с. 589].

2) Словотвірний конструкт **психо-** має високу частотність використання. Найбільше лексем із такими соматичними компонентами зафіксовано в «Медичному ілюстрованому словнику Дорланда» [3]. Із компонентом **псих-** налічується 9 лексем, **психо-** 74. «Глумачний словник медичних термінів» (укладачі: Н. П. Литвиненко, Н. В. Місник) налічує 51 слово з частинами **псих(о)-**. У «Новому словнику іншомовних слів», який уклали Л. Шевченко, О. Ніка, О. Хом'як, А. Дем'янюк (2008), зазначено 8 лексем із частиною **псих:** наприклад, **психастенік, психастенія, психея, психіатр, психіатрія, психізм, психіка, психічний** [4, с. 506], а також 66 з компонентом **психо-**, наприклад, **психоактивний, психоаналіз, психоаналітик, психогенія, психоделія, психолог, психологічний, психосексуальний, психохірург** тощо [3, с. 506–507]. Ці, та подібні слова найвживаніші, бо використовують їх, позначаючи низку медичних термінів.

3) Словотвірний конструкт **психо-** використовується для творення нових слів, а не словоформ.

4) Компонент **психо-** може виражати певні категорії, отже, всі лексеми із компонентом **псих(о)-** означають [5, с. 58]: 1) процеси, відчуття: **психалгія, психастенія, психіка, психограма, психодинаміка, психодіагностика, психоз, психокінез (психодрама** – форма групової психотерапії, при якій пацієнти розігрують власну або рольову життєву ситуацію, щоб проникнути в суть особистостей, стосунків, конфліктів й емоційних проблем і таким чином змінити хибні стереотипи поведінки [3, т. 2, с. 480], **психохромія** – суб'єктивна псих. асоціація між будь-яким тілесним відчуттям і певним кольором [3, т. 2, с. 482]; 2) назви захворювань: **психогенез, психозин, психоневроз (психатаксія** – псих. розлад, для якого характерні затуманеність свідомості й нездатність до концентрації [3, т. 2, с. 479], **психопатія** – застарілий термін для позначення психічного розладу, іноді – асоціального розладу особистості) [3, т. 2, с. 481]; 3) такий, що стосується психіки, її захворювання або діє на неї: **психалгічний, психіатричний, психічний, психоактивний, психоаналептик, психо-**

аудиторний, психологічний, психомоторний, психоневральний, психосенсорний тощо, наприклад, **психогенний** – такий, що спричинений психол. факторами [3, т. 2, с. 482], **психошкірний** – такий, що стосується зв'язків між псих. або емоційними факторами і шкірними хворобами [3, т. 2, с. 482], **психотропний** – такий, що чинить вплив на псих. діяльність; здатний змінювати псих. активність. Зазвичай, ідеться про ліки, що впливають на псих. стан [3, т. 2, с. 482]; 4) назви фахівців, які працюють з психікою людей: **психіатр, психоаналітик, психобіолог, психокортикальний, психопат**, наприклад, **психолог** – кваліфікований спеціаліст із психології [3, т. 2, с. 481], **психометрист** – особа, яка спеціалізується у психометрії [там само]; 5) назви наук, розділів, галузей, досліджень: **психіатрія, психоакустика, психоаналіз, психогеріатрія, психонейроендокринологія, психопатія, психопрофілактика, психофізика, психофізіологія** тощо, **психологія** – галузь науки, яка вивчає розумові та псих. процеси стосовно поведінки людей та тварин [3, т. 2, с. 481], **психометрист** – особа, яка спеціалізується у психометрії [там само]; 6) назви приладів: **психодометр** – прилад для вимірювання швидкості розумових процесів [3, т. 2, с. 479], психометр – прилад, який застосовують у психометрії [3, т. 2, с. 479]; 7) назви препаратів: психоделік, психотоміметик, напр., психостимулятор – препарат, який стимулює, напр., кофеїн, метилфенідат або амфетаміни [там само]; 8) клітини, роди: психодопігус – рід мух родини Psychodidae [3, т. 2, с. 479].

У свою чергу, лексеми з компонентами **психо-** можуть ставати будівельним матеріалом для творення складених термінів, що складаються з декількох слів. Наприклад, лексема психіатрія (дослівний переклад «лікування душі») виступає складовою частиною складених медичних термінів як-от: **військова психіатрія, професійна психіатрія, геріатрична психіатрія, промислова психіатрія, біологічна психіатрія, соціальна психіатрія, адміністративна психіатрія**, тощо [3, т. 2, с. 478], а термін **психоз** входить до складу термінів, **афективний психоз, функціональний психоз, гострий маячний психоз, токсичний психоз, лікарський психоз, тюремний психоз, психоз роздумів, алкогольний психоз** тощо (усього налічується 23) [3, т. 2, с. 481].

Привертає увагу той факт, що лексеми з терміноелементом **психо-** можуть розвивати полісемію:

Психалгія – 1. Біль емоційного походження, як правило, у голові. Може супроводжувати гризотні думки, нав'язливі стани або галюцинації. 2. Психогенний біль [3, т. 2, с. 479]; **Психоаналіз** – 1. Теорія людських психічних явищ і поведінки (Фройд). 2. Лікувальний метод, який ґрунтовано на теорії Фрейда, про вплив на психічний стан таких підсвідомих сил, як подавлені бажання, внутрішні конфлікти, дитячі психотравми [3, т. 2, с. 480], **Психогенез** – 1. Виникнення й розвиток у людини психічного життя – почуттів, мови, мислення і вольової діяльності. 2. Гіпотетичний парапсихологічний феномен, коли висловлюється припущення, що індивід впливає на фізичні події без прямого втручання; паракінез. 3. Іноді, у психіатричних текстах – манія-

кальна поведінка. [там само], **психограма** – 1. Розумовий розвиток. 2. Спричинення симптому або хвороби псих. факторами [там само]; **психоз** – 1. Психічний розлад, який характеризується явно неадекватним сприйняттям реальності. 2. Термін уживають також у широкому значенні для позначання псих. розладів із значною псих. неповноцінністю, що ставить під загрозу спроможність пацієнта відповідати вимогам щоденного життя [там само], **психоневроз** – 1. Термін, який запровадив Фройд для позначання таких неврозів, як істерія, нав'язливі стани та фобії, в основі яких лежать переживання дитинства. 2. Невроз [3, т. 2, с. 480]; **Психопатологія** – 1. Патологія психічних розладів. Галузь медицини, яка вивчає причини та природу психічних хвороб. 2. Анормальна, неадаптована поведінка або псих. активність [там само]; **психофармакологія** – 1. Вивчення впливу ліків на психічні функції та психічний стан. 2. Застосування ліків для поліпшення психологічної функції і психологічних станів [3, т. 2, с. 481]; **психофізіологічний** – 1. Психосоматичний. 2. Такий, що стосується психофізіології [там само].

Незважаючи на той факт, що кожний з цих термінів має декілька значень, усі вони пов'язані з тими процесами, які відбуваються в нашому головному мозку.

Окрім багатозначних термінів, можна констатувати наявність синонімічних зв'язків між деякими лексемами, які позначають психічні процеси та розлад. Наприклад, аналіз існуючих медичних словників виявив наявність таких прикладів синонімії:

- **психогенний** – такий, що спричинений психічними факторами. Див. ще **психосоматичний** [3, т. 2, с.480];

- **психогеріатрія, геронтопсихіатрія** – розділ психіатрії, який стосується психічних захворювань у людей старшого віку [3, т. 1, с. 370];

- **психопрофілактика** – методика природного народження дитини після психічного й фізичного тренування, спрямованого на ліквідацію болісних відчуттів, пов'язаних із вагітністю й пологами; див. ще метод Ламейза [3, т. 2, с. 481];

- **психосоматичний** – такий, що стосується взаємозв'язку мозок-тіло; такий, що має соматичні симптоми фіз., псих. або емоційного походження. Ін. назва психофізіологічний [3, т. 2, с. 486];

- **психофізіологія, фізіопсихологія** – розділ психології, який вивчає взаємозв'язок між фізіол. і психол. процесами [3, т. 2, с. 899];

- **психохірургія** – операція на головному мозку з метою лікування псих. розладів. Інша назва психіатрична хірургія і функціональна нейрохірургія [3, т. 2, с. 487];

- **психохроместезія, хроместезія** – зв'язок між уявним відчуттям кольору й дійсним слуховими, смаковими та нюховими відчуттями. Див. фотизм [3, т. 2, с. 973].

Висновки. Отже, в українській мові фіксують багато лексем з афіксоїдом **психо-** у препозиції, подальші дослідження в сфері ономазіології могли б полегшити процес засвоєння медичних термінів для студентів-медиків, бо певні конструкти можуть зустрічатися в неочікуваних комбінаціях. Цікавим є також твердження про еволюцію медичних термінів, що підтверджується фіксуванням сучасними словниками явищ синонімії та полісемії в термінології. Перспективи подальших розвідок полягають у розробці структурних та ономазіологічних моделей медичних термінів, що може бути використане при підготовці методичного матеріалу для занять з медичної термінології.

Література:

1. Самойленко О. В. Особливості української медичної термінології. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 13. Том 1. 2020. С. 108-111.
2. Литвиненко Н. П., Місник Н. В. Тлумачний словник медичних термінів: російською, латинською та українською мовами: для лікарів, науковців, студентів медичних навчальних закладів. Київ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2010. 848 с.
3. Українсько-англійський ілюстрований медичний словник Дорланда (переклад 30-го, американського видання) : у 2-х т. Львів : «НАУТИЛУС», 2007. Т. 2. : О – Я. 1024 с.
4. Новий словник іншомовних слів / Л. І. Шевченко та ін. ; За ред. Л. І. Шевченко. Київ : АРІЙ, 2008. 672 с.
5. Германович Г. О. Медичні терміни зі соматичними компонентами псих(о)- в сучасній українській мові. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. Серія «Проблеми української термінології». 2017. № 869. С. 57–61.

References:

1. Samoylenko O. V. (2020). *Osoblyvosti ukrayinskoyi medychnoyi terminolohiyi [Peculiarities of Ukrainian medical terminology]*. Zakarpatski filolohichni studiyi. Issue. 13. Volume 1. P. 108-111. [in Ukrainian]
2. Lytvynenko N. P. & Misnyk N. V. (2010). *Tlumachnyy slovnyk medychnykh terminiv: rosiyskoyu, latynskoyu ta ukrayinskoyu movamy: dlya likariv, naukovtsiv, studentiv medychnykh navchalnykh zakladiv. [Explanatory dictionary of medical terms: in Russian, Latin and Ukrainian: for doctors, scientists of medical educational establishments]*. Kyiv; Irpin : VTF Perun. 848 p.
3. *Ukrayinsko-anhliyskyu ilyustrovanyy medychnyy slovnyk Dorlanda (pereklad 30-ho, amerykanskooho vydannya) : u 2-kh t (2007)*. [Ukrainian-English illustrated medical dictionary of Dorland (the translation of the 30th American edition)]. Lviv : «NAUTILUS». T. 2. : О – Я. 1024 p.
4. *Novyy slovnyk inshomovnykh sliv (2008)*. [New dictionary of foreign words] / L. I. Shevchenko ta in. ; Za red. L. I. Shevchenko. Kyiv : ARIY. 672 p. [in Ukrainian]
5. Hermanovych, H. O. (2017). *Medychni terminy zi somatychnyimi komponentamy psyh(o)- v suchasniy ukrayinskiy movi [Medical terms with yhe somatic components psyh(o)- in modern Ukrainian]*. Visnyk Nats. un-tu «Lvivska politekhniky». Seriya «Problemy ukrayinskoyi terminolohiyi», 869. P. 57–61. [in Ukrainian]